

Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918

Neutraal maar wel betrokken

Door Max van den Berg

Terwijl in Europa een mensenslchting van ongekende omvang plaatsvond, bleef Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal. Het had zich veilig achter de grenzen, de zee en de dijken teruggetrokken. In ons collectief geheugen waren we niet bij de oorlog betrokken en dus verliep die periode in betrekkelijke rust. Maar dat is een misverstand. Een nader onderzoek leert dat ons land ingrijpend door de strijd werd meegesleept. Juist de neutraliteit bracht consequenties met zich mee.

Het is een vergeten aspect in de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog. Bij hun opmars vanaf de Belgische grens hebben de Duitse soldaten van de keizer onvoorstelbare oorlogsmisdaden begaan. Duizenden burgers o.a. in Visé, Dinant, Leuven en Dendermonde werden zonder vorm van proces vermoord. Hele historische binnensteden gingen in vlammen op, evenals de beroemde bibliotheek van Leuven. Antwerpen werd gebombardeerd. Vierduizend huizen werden met de grond gelijk gemaakt. Er brak paniek uit en in enkele weken stroomden 1 miljoen Belgen ons land binnen: 400.000 vluchtelingen kwamen via Zeeland, 500.000 via Brabant en 100.000 via Limburg. De vluchtelingen, die bepakt en bezakt met paard en kar, auto's, lopend en per trein en in kruiwagens binnenkwamen, werden, mede op gezag van de kerken, liefdevol opgevangen. Roosendaal was wel het drukste vluchtelingenpunt. Het stadje telde 16.000 inwoners en twee weken later 70.000. De verhouding tussen de plaatselijke bevolking en de Belgen was volgens de Roosendaalse krant zonder meer goed. "Maar dat de Belgen in hun dagelijkse werkkleding naar de kerk gingen gaf enige wrijving", meldde het blad. Na enkele maanden kwam de irritatie, de stemming sloeg om. "Als ze weigeren kopbrood te eten staat een mand met kadetjes al klaar, belachelijk", schrijft een jaloezige lezer van de Roosendaalse krant. De vluchtelingen voelden zich hier niet meer thuis.

Vluchtelingen komen ons land binnen bij Roosendaal.

Doden aan de stroomdraad

Toen de oorlog zich alleen nog maar afspeelde aan het IJzerfront in de uiterste zuidoost-hoek van België, keerden de meeste vluchtelingen terug naar hun land. Ruim 100.000 Belgen bleven in Nederland achter en vestigden zich hier permanent. Om te verhinderen dat krijgsgevangenen, smokkelaars, deserteurs, verzetsmensen en spionnen de grens zouden oversteken, werd door het Duitse leger een hek aangelegd met hoogspanningsdraden lopend van de Noordzeekust tot aan Vaals. Belgen in Baarle -Nassau werden van hun moederland afgesneden. Meer dan 3000 inwoners aan beide zijden van de grens zijn met die stroomdraad in aanraking gekomen en geëlektrocu-teerd. In die tijd had nog geen 13% van de bevolking elektra. Velen kenden in de eerste tijd het gevaar van hoogspanning niet. Later werden ingenieuze opklapbare houten raamwerken ontworpen waarmee men tussen de stroomdraden door kon kruipen.

Een rondleiding langs de dodendraad in Brabant. Thans gedeeltelijk weer hersteld.

Tienduizenden soldaten geïnterneerd

Engelse mariniers, Duitse deserteurs, Russische en Servische ontsnapte krijgsgevangenen, Franse en Belgische soldaten, allen vluchtten naar het neutrale Nederland. Zo werden 35.000 gevluchte Belgische soldaten in kampen in Gaasterland, Zeist, Harderwijk en Oldenbroek opgesloten. Terwijl de officieren in hotels en luxe villa's werden ondergebracht en op erewoord vrij rond konden lopen, waren de omstandigheden in de interneringskampen erbarmelijk. In Zeist ontstond een opstand die met geweld werd onderdrukt en acht doden ten gevolge had. Duitse soldaten, die in Bergen werden geïnterneerd, hadden het nog slechter. Primitieve barakken, waar regen en

wind doorheen joegen, geen sanitair, vlooiën, luizen en ratten, kortom een inhumane behandeling. "Wij gevangenen kregen 2 cent voor elke gedode rat als een aanvulling op het zakkeld. Maar de voedselnood werd zo erg dat de meeste dieren werden gevild en opgegeten." Toen Duitse deserteurs bij de soldaten werden ondergebracht, ontstonden hevige vechtpartijen onderling. De deserteurs werden uit het kamp gehaald en verder aan hun lot overgelaten. Enkelen vervielen tot misdaad. Britse matrozen, afkomstig van getorpedeerde oorlogsschepen en aangespoeld aan onze stranden, werden in een kamp bij Groningen ondergebracht. De meeste problemen deden zich voor bij ontsnapte Russische en Poolse krijgsgevangenen, die in Rotterdam werden geïnterneerd. Hun keiharde muziek, wilde dansen en overmatige zuippartijen deden de binnenstad van Rotterdam op zijn grondvesten trillen. Zij betrokken lokale meisjes bij hun bacchanalen en de toestand werd onhoudbaar. De zwaarste herrieschoppers werden op een schip ver van de binnenstad opgesloten.

Verwoestingen in Zierikzee t.g.v. een Engels vergissingsbombardeement.

Rechtstreeks oorlogsgeweld in Nederland

Neutraal, maar toch op zee en vanuit de lucht bestookt. Terwijl de zee dagelijks gevaarlijker werd, Engelse en Duitse oorlogsbodems elkaar bevochten, groeide de Nederlandse zeevisserij. De reders werden schatrijk van de visopbrengst. Ondertussen verdronken 326 vissers in de Noordzee. Een monument in de Scheveningens bosjes herinnert aan dat verlies uit WO1. Twee opmerkelijke feiten. Op de zee-monumenten wordt de verdrinkingsdood altijd omfloerst beschreven als "Op zee het leven verloren" of 'Niet teruggekeerd uit zee'. De vissersbevolking moest zes dagen werken op zee en alleen op zondag was men aan land. Maar op die dag mochten de streng christelijke vissers alleen wandelen, verder niets. Dus gingen ze op stap in het Haagje Bosje. Daarom werd het vissersmonument op die vreemde plaats neergezet. Vanuit de lucht loerde ook gevaar. Regelmatig werd

het neutrale luchtruim geschonden door Engelse en Duitse vliegtuigen. Meestal ging het om navigatiefouten. Een enkele keer werd er per abuis gebombardeerd. Zeeland werd het vaakst getroffen. In de nacht van 29 op 30 april 1917 vielen zes Engelse bommen op Zierikzee. Drie doden en enkele huizen verwoest. Ook Sluis (1 okt. 1917) en Goes (22 dec. 1917) werden door bommen getroffen evenals Cadzand en Sas van Gent en steeds verklaarden de Engelsen zich onschuldig. Pas in 1919 werden de fouten erkend en kregen deze steden schadevergoeding. Zierikzee kocht daar een nieuw carillon van. Toch waren al deze schendingen van onze neutraliteit niet alleen navigatiefouten. Vaak werd ons luchtruim benut om veilig het vijandelijke gebied te kunnen benaderen.

Na de wapenstilstand groeiende problemen

Toen op 11 november 1918 de wapenstilstand werd getekend, begon voor Nederland de ellende pas goed los te komen. Meer dan 2 miljoen soldaten moesten worden gerepatriëerd. Ruim 80.000 daarvan via Nederland. De haven van Rotterdam kon de thuisreis van Engelsen bijna niet aan. Duitse soldaten kregen met divisies tegelijk toestemming om dwars door Limburg naar huis te trekken. Vlak onder Weert ontplofte daarbij een munitietrein, terwijl een trein met Duitse gewonden soldaten daarnaast stond. Alle ziekenhuizen en kloosters in Weert en Budel werden ingeschakeld om de honderden slachtoffers te verzorgen. Ook Franse, Amerikaanse en Belgische krijgsgevangenen trokken vanuit Duitsland via ons land naar huis. Een eindeloze stroom van uitgehongerde, soms verminkte en zieke soldaten passeerden onze grenzen. Het trof de bevolking diep en voor het eerst werd men massaal met diepe oorlogsellende geconfronteerd. Tot ver in 1919 sleepten de repatriëringsproblemen zich voort.

De aardappelproer, vrouwen vullen hun opgeheven rokken met aardappelen.

OW'ers en hongerlijders

De wereldoorlog sloot Nederland af van voedselimport en spoedig werden alle mogelijke levensmiddelen gedistribueerd. Geleidelijk nam de honger toe. In februari 1917 was in Amsterdam geen aardappel meer te krijgen. Plotseling werd bekend dat een schip met piepers in de Prinsengracht lag en

vrouwen uit de Oostelijke Eilanden kwamen daar massaal op af. In korte tijd werd het schip leeggeplunderd en gingen de vrouwen, de rokken gevuld met aardappelen, terug naar huis. De politie stond machteloos. Maar de toestand van schaarste werd steeds erger en in juli 1917 brak een ware volksofstand uit. Vanuit alle arbeidersbuurten trokken mannen op om bij pakhuizen, winkels en trekschuiten voedsel in bezit te nemen. De politie greep fel in. Het kwam tot vechtpartijen en schoten klonken op het Haarlemmerplein en in de Kinkerstraat. Op die dag vielen 9 doden en 114 gewonden. De aardappelopstand werd onderdrukt, maar het bleef onrustig in het land. Tot op heden wordt elk jaar op de Oostenlijke Eilanden in Amsterdam het Patatatoe-feest georganiseerd als herdenking aan het aardappeloproer. Met muziek en aardappelen uitdelend trekt men door de buurt. Destijds verdienden speculanten, smokkelaars en zwarthandelaren kapitalen. Ze werden OW'ers genoemd (oorlogswinstmakers). In een jaar werden 350 burgers miljonair. Ze werden niet alleen scherp veroordeeld maar ook belachelijk gemaakt in spotliedjes. *Wien Neerlands geld in 't laadje vloeit, door reuzen knoeierij, Wiens hart voor contrabande gloeit, is goochemer dan wij, Hij leeft met ons vervreemd van zin, Maar als hij het wagen dorst, verpatste hij voor woekerwinst, Zijn vaderland en vorst.*

De Spaanse griep, een noodhospitaal in Amsterdam.

De Spaanse griep

Tijdens de vier jaar durende loopgravenoorlog werden niet alleen miljoenen mensen gedood en verminkt, maar kregen de legers ook nog te maken met 200.000 soldaten die met syfilis besmet waren of de afschuwelijke voetenziekten opliepen ten gevolge van langdurig verblijf in natte loopgraven. Dat alles viel in het niet bij de Spaanse griep, een dodelijke ziekte die in de periode 1918-1920 tot een wereldepidemie uitwaaierde. Het aantal slachtoffers wordt geschat op 55 miljoen 1). Opmerkelijk dat deze ziekte vooral toesloeg bij jonge mensen en de arme gebieden van de Derde Wereld zwaar teisterde. De naam Spaanse griep is bedrieglijk. De griep ontstond in legerkringen, werd, in verband met de militaire censuur, langere tijd geheimgehouden. Spanje, dat niet in de oorlog betrokken was, kende geen censuur en publiceerde voor het eerst berichten over de epidemie. Nederland kwam ook in de greep van de Spaanse griep. Ruim 21.000 mensen kwamen hier om het le-

ven. Het land werd overspoeld door de aanbiedingen van nep medicijnen, soms aangeboden door farmaceutische fabrieken van naam.

Cocaïne van de Nederlandse Cocaïne Fabriek werd verwerkt in deze Engelse coladrink en was bestemd voor militairen aan het front.

Cocaïne en de soldaten

In 1878 werden vanuit Bolivia cocaplanten naar Java overgebracht. Spoedig rezen plantages van honderden hectaren uit de grond en begon de verscheping van cocabladeren naar Nederland. In 1900 kwam in Amsterdam de eerste cocaïne fabriek tot stand. Toen in 1914 de wereldoorlog uitbrak was de ACF (Amsterdamse Cocaïne Fabriek) wereldleider in de cocaïnehandel. Onze neutraliteit verbood de export van producten naar een van de oorlogvoerende landen. Maar voor de ACF werd een uitzondering gemaakt. Onder het mom van medicinale hulp voor gewonden werd een omvangrijke hoeveelheid cocaïne zowel naar Duitsland als naar de Westelijke Geallieerden geëxporteerd. De firma Burroughs Wellcome & Co in Engeland nam zakken vol cocaïne van Nederland af, vermengde dit met cola en verkocht dat onder de naam Tabloid aan militairen. Deze drank zou volgens het etiket honger bestrijden. Tienduizenden militairen raakten op die manier verslaafd en vormden na 1918 een welkome afzet voor de ACF. Pas in de loop van 1927 werd de vrije verkoop van cocaïne aan banden gelegd.2)

Van de Eerste naar de Tweede Wereldoorlog

November 1918 eindelijk wapenstilstand. Ruim 500.000 Nederlandse soldaten moesten worden gedemobiliseerd. Onder invloed van revoluties in Rusland, Duitsland en Hongarije en honger in de ka-

zernes begon het ook in ons land onder militairen te rommelen. Kleine soldatenopstandjes in Den Helder en Harskamp deden Den Haag sidderen. De Duitse keizer vluchtte naar Nederland en België dreigde Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen te annexeren. Troelstra riep de revolutie uit, maar dat bleef een Hollandse storm in een glas water. Toch kwamen onder de druk van het gebeuren in ijf tempo de 8 uren-werkdag, de invaliditeitswet, de ziekte wet en het algemeen kiesrecht tot stand.

In 1918 zochten Vlaamse nationalist en, die met de Duitse bezetters van België hadden gecollaboreerd en wegens verraad waren veroordeeld, in ons land een veilig heenkomen. Zij vestigden zich in onze steden en werden Nederlands staatsburger. In België trokken soldaten, die de hel van de loopgravenoorlog hadden overleefd, zich samen. Ze zaten vol wrok tegen de Frans sprekende officieren die hen vier jaar hadden gekoeioneerd. Uit die Vlaamse groeperingen werd in 1931 onder leiding van Joris van Severen het **Verdinaso** (Verbond van Dietse Nationaal Socialisten) opgericht. Deze fascistisch georiënteerd beweging streefde naar een groot Diets land van de Dollard tot Duinkerken. Zij omarmde het antisemitisme en een autoritaire staatsvorm. De beweging sloeg over naar Nederland waar de kunstenaar Ernst Voorhoeve **Verdinaso Nederland** oprichtte. Vele Vlaamse vluchtelingen in ons land sloten zich bij hem aan. Toen ook deze club het antisemitisme omarmde, bedankten velen voor het lidmaatschap van Verdinaso, zo ook de later beroemde sterrenkundige prof. Minnaert. 3) Toen ons land door de Duitsers werd bezet, sloot het Verdinaso zich op 9 november 1940 al aan bij de NSB en werd Voorhoeve daar voorlichter van. Later sloot hij zich aan bij de SS en vocht hij aan het Oostfront. Aan het einde van de oorlog begingen de Vlaamse en Hollandse SS'ers, soms voortkomend uit de Verdinaso, in dienst van de SIPO en Gestapo de meest gruwelijke misdaden tegen verzetsmensen.

Duizend monumenten Eerste Wereld Oorlog in ons land

Er zijn Belgenmonumenten, graven van geïnterneerde militairen, slachtoffers van bommen op Zeeland en van de Dodendraad in Brabant, slachtoffers van de Spaanse griep. Overall is de Eerste Wereldoorlog in ons land aanwezig. Aangezien die strijd 100 jaar geleden begon vinden in ons land alle mogelijke manifestaties plaats. We vermelden enkele van de belangrijkste.

De slag aan de Somme 1914-1918 **Slotmuseum Slotplein 2 Schagen** tel. 0224-216471. Het enige museum dat uitsluitend de frontoorlog in kaart brengt en door een Nederlander is samengesteld.

De vlucht van de Duitse keizer **Huis Doorn Langebroekerweg 10 Doorn** tel. 0343-4210220. Op 4 november opening van een geheel nieuwe expositie gewijd aan het einde van de wereldoorlog. Zo blijkt dat

een groep Amerikaanse commando's in 1918 het plan hadden om de keizer in Nederland te kidnappen en in Parijs voor de rechtbank te slepen.

Een Brabantse fiets- en wandeltocht langs **De dodendraad** info@VVVbaarle.com. Delen van de stroomdraad langs de Belgisch-Nederlandse grens zijn weer hersteld, voorzien van generators, en deskundigen tonen de manier waarop toch de levensgevaarlijke hoogspanningsbedrading kon worden gepasseerd.

De Wilhelmtocht vanuit **Museum Jan Lint Stoeers weg 39 Hypolitushoef** tel. 0277-511353. De zoon van de Duitse keizer, kroonprins Wilhelm vluchtte ook naar Nederland en werd in een oude pastorie op het eiland Wieringen geïnterneerd. Een verwoed vrouwenjager, een waardelose officier maar wel een grote opschepper. Beroemd was zijn toespraak tot de militairen 'Wir ringen zum Ende'. Hij vocht niet tot het einde, vluchtte, maar het werd Wieringen aan het einde. Een trip van 5 km bezoekt de plekken waar de prins vertoefde. Hij werd in 1923 vrij gelaten, ging naar Duitsland en nam contact op met Goebels en Goering. Maar Hitler vertrouwde hem niet.

Bergen op Zoom Markiezenhof Historisch Centrum Steenbergstraat 8 **De stroom vluchtelingen voor de oorlog 1914-1918** di/zo 11-17 uur, tot 29 november.

Wie meer wil weten over de Eerste Wereldoorlog gaat naar internet en tikt in **www.Historischnieuwsblad.nl/eerstewereldoorlog**. Een schat aan artikelen, foto's, films en landkaarten.

In België staat voorop **In Flanders Fields Ieper** VVV Grote Markt 34 tel. 057-239220. Dit groots opgezette museum over de 4 jaar voortdurende loopgravenoorlog bij Ieper heeft een hoge educatieve waarde en is voorzien van de meest moderne apparatuur en vormgeving. Vlak bij ligt de Menenpoort, waar onafgebroken elke dag vanaf 1920 The Last Post wordt geblazen. Ieper wordt door 20.000 tot 30.000 Nederlanders bezocht en dat aantal zal dit jaar verder stijgen. De stad is een bestemming voor Belgen en Engelsen, maar vreemd genoeg bezoeken meer Nederlanders dan Fransen dit gebied. Hoe komt dat? Door de bouw van een nieuw museum in Peronne.

Op weg naar Parijs ligt **Peronne** met het **Historial de la Grande Guerre** 1 Rue Louis XI. Dit museum is op een bijzondere manier opgebouwd. Het toont alle facetten van de Eerste Wereldoorlog maar in drie lagen boven elkaar. Zo krijgen we de materialen van en de visie op de oorlog van Duitse, Franse en Engelse militairen te zien. Buitengewoon interessant.

1) De Spaanse griep van '18 (sommige bronnen spreken van 50 tot 100 miljoen doden)
A.C.de Gooijer

2) De handelsreiziger van de Nederlandse Cocaine Fabriek
Conny Braam

3) De rok van het universum Marcel Minnaert astrofysicus 1893-1970
dr. L.Molenaar